

TÜRK MÜZİĞİ İCRA YÖNTEMLERİNDE ESTETİK KURAMI

AESTHETIC THEORY IN TURKISH MUSIC PERFORMANCE METHODS

Dr. Özcan ABAYLI

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, oabayli@adu.edu.tr

Aydın / Türkiye

ORCID: 0000-0002-5028-7594

ÖZET

Türk Müziği icra yöntemlerinde estetiği oluşturan unsurların neler olması gerektiği konusu bilimsel olarak yeterince ele alınmamıştır. Oysaki Türk müziği, köklü bir kültürel mirasın günümüze kadar uzanan zengin estetik birikimlerini içinde barındırır. Türk Müziği eserlerinin makam, usul ve melodik yapılarında yer alan estetik unsurların hem akademik çalışmalara hem de icracılığa önemli katkılar sağlayacağı kaçınılmazdır. Özellikle, müzik eserlerinin yaratım süreçlerindeki estetik ve müzik felsefesi bu bağlamda ayrı bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, Türk Müziği repertuarının tür ve biçimlerindeki estetik unsurların çalışılması zorunlu bir alan olarak öngörülmektedir. Güzeli arama biçimi olarak tanımlanan estetiğin Türk Müziği eserlerindeki değeri makam ve usullerin terkipleriyle doğru orantılıdır. Bir müzik eserinin analizinde eserin yapı taşlarını oluşturan biçim çok önemlidir. Biçim üzerindeki estetik sorgulama motif, cümle, cümlecik ve bölüm öğeleri üzerinden yapılmalıdır. Ancak, çok geniş bir repertuara sahip olan Türk Müziğinin estetik unsurların tamamının çalışılması oldukça emek ve zaman gerektirir. Bu makalede öncelikle, estetik kuramına ilişkin estetik algı, estetik tavır, estetik haz vb. başlıca kavramlar üzerinde durularak yaratıcılığın en temel unsurlarından biri olan estetik sorgulama yöntemiyle Türk Müziği eserlerinin icrasındaki estetik unsurlar, örnekleriyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Sanat Eseri, İcra, Estetik, Türk Müziği

ABSTRACT

The issue of what should be the elements that make up the aesthetics in Turkish Music performance methods has not been adequately addressed scientifically. However, Turkish music contains the rich aesthetic accumulation of a deep-rooted cultural heritage that extends to the present day. It is inevitable that the aesthetic elements in the maqam, rhythm and melodic structures of Turkish Music works will make significant contributions to both academic studies and performance. In this context, aesthetics and music philosophy especially in the creation processes of musical works have a special importance. Therefore, the study of aesthetic elements in the genres and forms of Turkish Music repertoire emerges as a compulsory field. The value of aesthetics, which is defined as the way of searching for the beautiful, in Turkish Music works is directly proportional to the compositions of the makams and tempos. In the analysis of a musical work, the form that forms the building blocks of the work is very important. Aesthetic questioning on the form should be made through the elements of motif, sentence, clause and section. However, studying all of the aesthetic elements of Turkish Music, which has a very wide repertoire, requires a lot of effort and time.

In this article, first of all, aesthetic perception, aesthetic attitude, aesthetic pleasure etc. related to aesthetic theory. By emphasizing the main concepts, the aesthetic elements in the performance of Turkish Music works with the aesthetic questioning method, which is one of the most basic elements of creativity, are studied under the headings by giving examples.

Keywords: Art, Artwork, Performance, Aesthetics, Turkish Music.

1.GİRİŞ

Türklerin Asya'nın derinliklerinden başlayarak Anadolu'ya kadar uzanan kültürel hayatlarının nasıl şekillenip geliştiği bizim açımızdan ayrı bir öneme sahiptir. Günümüze kadar süre gelen çalışmaların yanı sıra Çin kaynaklarından da kültürel geçmişimize dair önemli verilere ulaşılabileceği aşikârdır. Altay dağlarının güney batı bölgesinden başlayarak geniş bir coğrafyada muhafazakâr dinamikler aracılığıyla şekillenmeye başlayan Türk kültürü, zamanla ilmi yönü yüksek geleneksel Türk müziğinin temellerinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Başlangıcında estetik kaygı taşımadan doğuştan bilinmeyen güçlere üstünlük sağlamak amacıyla, vurmali çalgılarla birlikte temel unsurun ses olduğu bir nevi dini ibadetlerden oluşan bu törenler, yerleşik düzen sonrası kültürel üretimin başlamasına da zemin hazırlamıştır. Türk müzik tarihinde ilk kez Uygurlu müzisyenlerin bir müzik icrasında Uygur alfabesinden alındığı tahmin edilen ve çeşitli işaretlerden oluşan en eski notaya dayalı metinleri kullanarak müzik yaptıkları Reşidüdd'in "Tansukname-i İlhanî" adlı eserinde zikredilir (Budak, 2006: 28). Böylesine zengin bir birikime sahip Türklerin Anadolu'ya gelişlerinin ardından Osmanlı devletinin kurulması ile sınırları üç kıtaya yayılan bu büyük coğrafyada yaşayan toplulukların kültürel ve sanatsal tecrübeleri Türk müziğinin oluşumuna estetik bir birikim ve zenginlik katmıştır. Daha çok meşk yöntemiyle nesilden nesile intikal ettirilen bu müzik makam ve usul bakımından dünyanın en zengin teksesli müziğidir. Daha çok sözlü bir müzik türü olarak tanımlanan Türk Müziği, estetik bağlamda farklı disiplinleri kapsayan çalışmalara da ihtiyaç duymaktadır. Özellikle sanat, sanat eseri ve sanatsal yaratma sürecindeki estetik kavramı ile müzik eserlerinin yaratımındaki müzik felsefesi ayrı bir önem arz etmektedir. Türk müziği icrasında yer alan eserlerdeki makam ve usullerin sanatsal, estetik ve felsefi analizlerin yapılarak genel kriterlerin oluşturulması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Dolayısıyla, bu genel kriterlerin çalgısal eserlerde neler olması gerektiği konusu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

1.1. YÖNTEM

Bu makalede Türk müziği icra yöntemlerinde, çalgısal eserlerdeki estetik unsurların analizlerinin yanı sıra, sanatsal öğelerinin değerlendirilmesinde gereken konu başlıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

2. SANAT, SANAT ESERİ VE ESTETİK

İnsan doğumundan itibaren yaşadığı ortamı anlamaya çalışarak etrafındaki nesnelere farklı tepkiler verir. Bu tepkilerin kaynağında bilme arzusu çok net kendini ortaya koyar. Aristoteles bu durumu "Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler" şeklinde yorumlar (Aslan, 2018, s.25). Amaç dünyayı tanımak ve anlamak için yeterli bilgiye sahip olmaktır. Bu anlamda bilgi okuma ile elde edilen bir kazanım olmanın ötesine geçerek, yaşanmış tecrübelerin birlikte harmanlanmasıyla iyi ve güzel olanı gerçekleştirme çabalarının bir temeli olarak karşımıza çıkar. Bu arayış bilim ve sanat rehberliğinde sonsuz bir döngü içerisinde gerçekleşir. Yaşamın gerçekliğini doğrudan ve derinden ifade etmedeki en önemli unsur ise sanattır. Arapça "sana" fiilinden türeyen sanat, genelde doğada hazır bulduğumuz şeylere karşıt olarak insan tarafından yapılan şeyler olarak tanımlanabilir (Arslan, 2018: 280). Platon sanat'ın, doğayı taklit ettiğini, bir bilgi değeri olduğunu ve bize deneyin arkasında bulunan gerçekliği kavratmış görüşündedir. Sanatın özerk bir düşünme biçimi ve özgürleşmiş bir alan olarak tanımlanması ise on dokuzuncu yüzyıl ortalarında E. Hanslick'in "Il Bello Musicale"yle (1854)" başlar.

Sanat, hayatı anlamlandırmanın önemli unsurlarından biri olarak geçmiş ile gelecek arasında bir bağ oluşturan, insan ruhunun arınmasına katkı sağlayan güzeli arama tutkusunun bir tezahürü olarak varlığını sürdürür. Sanat'ın sözlük anlamı, (Os. Mahâret, hüner, sanayii nefise; İng. Art) 1. Bir işi belli bir estetik duyguyu yansıtacak bir biçimde gerçekleştirme tarzı. Doğada olmayan bir şeyi yaratma amacına yönelmiş rasyonel faaliyet. 2. Sergilediği estetik özellikleriyle bir sanatçının elinden çıktığını belli eden nesnelere, yani resim, heykel, oyun, film benzeri eserler bütünü olarak tanımlanır (Cevizci, 1999: 748). Orta çağın sonlarına doğru sanat ve sanatçı bir nebze özgürleşmekle birlikte yeni bir işlevsellik kazanarak insanı araştıran ve dünyayı buna göre düzene koyan bir anlayışa dönüşmüştür. Bu çağdaş sanat anlayışını Rodin "Sanat insanın en yüce görevidir, çünkü sanat dünyayı anlamak ve anlatmak isteyen düşüncenin çabası", Voltaire ise "Sanatların gizi doğanın eksikliğini kapamaktır" şeklinde tanımlar. Dolayısıyla sanat ne halk için ne de sanat içindir. Sanat sadece aydınlanma içindir. İnsanın binlerce yılı kapsayan deneyimlerinin sonucudur ve nihayetinde sanat bir süreçtir. Sanatın içeriği ve işlevleri, toplumsal bilincin öteki biçimleriyle olan ilişkilerde ortaya çıkar: bilim, felsefe, siyaset, ahlak, vb. gibi (Ziss, 1984: 58). Sanat, toplumsal bilincin oluşma sürecinde dinin ve toplumun hizmetinde uygulamalı olarak işlevselliğini sürdürmüştür. Tasavvufi manada ise sanat, Tanrı'nın yaratıcılık sıfatının insandaki tecellisi olarak tanımlanır. Sanat aynı zamanda, İnsanın ebediyet arasındaki yol arkadaşlarından birdir. Sanat, imgeler aracılığıyla gerçekliğin yeniden üretilmesidir. Sanat'ta imge, gerçek bir görüngünün "bağlamı ve tamamlanmış, yapıtın fikri ile uygunluk içinde, estetik bakımından anlamlı (expressive), duyulur ve somut bir biçimi olan" belirgin niteliğidir (Ziss, 1984: 74). Kültürel aktarımın en önemli öznelerinden biri olan sanatı gerçekliğin estetik ifadesi olarak tanımlamak mümkündür. Schopenhauer sanatın amacını ve neye yönelik olduğunu anlayabilmenin her şeyden önce ona yaklaşmış olmanın bilincine varmakla mümkün olabileceğini ifade eder. Bu bilincin toplumlar üzerinde karşılık bulabilmesi, belirli bir kültürel ve yaşamsal birikimi gerektirir. Dolayısıyla, sanatların yaratım süreci ve toplumlar üzerindeki etkileri kısa sürede gerçekleşmez. Sanat bir anlamda, sonsuz bir döngü içerisinde insanın güzeli arama tutkusudur ve bunun vazgeçilmez öznesi sanatçıdır. Sanatçı, birikimlerini düşünce süzgecinden geçirerek hem toplumların kültürel dönüşümlerine, hem de aydınlanma sürecindeki yolculuklarına estetik değerler katmaya çalışır. Bu deneyim sanatçıya toplumsal statüde bir ayrıcalık kazandırmaz ancak, duygu ve sezileriyle özellikler edinmiş bir kişi konuma getirir. Bu durum, bir bakıma estetik düzeyde dünyanın içselleştirilmesidir. Sanatçının oluşturduğu, ona kendinden duygu, form ve güzellik kattığı, estetik değerlendirmelerin konusu olan ürünlere de sanat eseri denir. O halde sanat eserleri, "insan tarafından meydana getirilmiş olan ve insan deneyinde ya tümüyle veya esas olarak estetik bir işlev gören eserler" olarak tanımlanabilir (Arslan, 2018: 281). Sanat eseri, tek ve tekrarı yoktur yani özgün ve kalıcıdır. Gündelik haz duyulan bir meta olmanın ötesinde kişilerde her zaman etki bırakandır. Sanatın yaratım sürecinde estetiğin yaratma pratiğine katkısı, onun eleştiri üzerine yaptığı etki ile bağımlı olmakla birlikte, estetik doğada ve sanatta güzelin arayışıdır. Güzeli kişisel hedeflerimiz ve irademizle herhangi bir ilişki içinde olmaksızın gayet açık biçimde bize keyif ve haz veren şeydir (Schopenhauer, 2018: 25). Sanatta güzellik, gerçeklikteki güzeli yaratan yansıması biçimi ve bir sanat yapıtının, yapıtta yansımış olan gerçek olaylardan bağımsız olarak estetik değerinin anlatımı olmak üzere iki yönde kendini gösterir (Ziss, 1984: 185). Kant'ın ifadesiyle güzellik, bireyin kişisel deneyim ve alışkanlıklarından bağımsızdır. Bu bağlamda Selimiye Camisi, Ferahfeza ayini şerifi, dünyada hiçbir insan kalmasa da güzellik değerini taşıyacaktır. Güzellik kavramından yoksun toplumlarda başta kalitesizliğin meşrulaşması gibi sorunlar kaçınılmaz bir hale gelir ve kültürel dönüşümün gerçekleşmesini mümkün kılmaz. Bu nedenle, toplumlardaki kültürel dönüşümlerde yer alan estetik anlayışın Rönesans'tan başlayarak Modernizm ve Postmodernizme kadar olan katkısı asla yadsınmaz. Modernizm, estetik kopuşu temsil eden bir sanat hareketidir. Temel düşüncesi, şeylerin göründükleri gibi olmadıklarını ortaya koyarak geleneksel üslup ve teoriyi reddetmeye dayanır ve XX. yy. sanatının biçimci ve anti realist eğilimlerini birleştiren akım olarak kentsoylu kültürün bunalımlarını yansıtır (Ziss, 1984: 302).

Postmodernizm ise ilk olarak Toynbee'nin "Study of History" adlı eserinde modernizm karşıtı bir kavram olarak kullanmıştır. Postmodernizm, yirminci yüzyılın son çeyreğinde güzel sanatlar, felsefe ve sosyolojide belirgin hale gelen yaklaşımları temsil eder. Postmodernizm sanatsal üretimin özgürlüğüne şiddetle karşı çıkarken, gerçek sanat eserinin dâhilerin ürünü olduğu tezini yıkar ve sanatın salt yinelemeye dayalı bir faaliyet olabileceğini vurgular (Cevizci, 1999: 699). Post modern süreç modernite'nin aksine geleneksel değerlere sıcak bakan, farklı kültürel değerleri içerisinde barındıran bir estetik anlayışa yerini bırakmıştır. Bu anlayış güzele farklı noktalardan bakar, güzel olmanın ötesinde ifade ve içerik bağlamının ön plana çıktığı bir yöneliştir (Şahin, 2013:43). Buradaki önemli unsur bilginin kaynağına ulaşmada geleneksel yöntemlerin yerine eleştirel mantığı ön plana çıkarılmasıdır. Bu yöntem geleneksel dünyevi görüşlerin yerine özellikle sanat alanında farklı akım ve düşünme biçimlerinin olgunlaşmasının önünü açarak sanatı yaşamın estetik öznesi durumuna taşımıştır.

3. ESTETİK KAVRAMI

Yunanca "Aisthesis" sözcüğünden gelen estetik güzelle ilgili araştırma alanı, güzelin bilimi ya da bilgisi olarak tanımlanır ve Baumgarten'e göre estetik güzelin yasalarını koymakla yükümlüdür (Timuçin, 2004: 201). Güzeli açıklığa kavuşturmadan sanatın genel yasalarını ve sanatsal yaratının ne olduğunu anlamamanın yolu yoktur (Ziss,1984:203). Pythagoras için güzel uyum, Platon için bir idea, Aristoteles için ise parçaların birbirleriyle oranı ve uygun düzenidir (Akan, 2018: 9). Estetik bize hoş veya haz verici diye adlandırdığımız bir heyecan veya duygu veren şeylerin incelenmesidir. Estetik, nesnelere seyrettiğimizde ortaya çıkan kavramların analiz ve problemlerin çözümü ile meşgul olan, bir başka ifadeyle güzel olanı araştıran felsefe disiplini olarak tanımlanabilir (Arslan, 2018: 275). Croce'e göre "herkesin kendisine göre bir beğenisi vardır ve tüm insanlarda bu beğenin ölçüsü olabilecek bir kural yoktur". Dolayısıyla zevkler ve renkler tartışılmaz. Kimisi klasik Türk Müziğini, kimisi de caz dinlemeği tercih edebilir. Estetik aynı zamanda toplumsal bilincin ve etkinliğin özgül biçimi olarak, sanatın genel yasalarını ve sanatsal yaratının öz yapısını da inceleyer (Ziss, 1984: 293). Sanat eserine yönelik ifadeler ise öznedir. Her sanat yapıtı değer bulduğu ölçüde yaşar. Ancak bir sanat eserinin değerinin belirlenmesinde kriterlerin neler olması ve nasıl belirlenmesi gerektiği konusunda Leaman, sanat eserinin tarihini bilmenin o estetik nesneyi daha iyi takdir etmeyi veya o nesneyi anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmekle beraber bu bilginin nesnenin bizzat kendisinin estetik değerine ilişkin olarak bizim kavrayışımıza katacağı bir şeyin olmadığına dikkat çeker (Leaman, 2019: 255). Burada en etken unsur, alımlamada duyulan estetik hazdır. Yani eserdeki güzelliği hem zihinsel hemde duygusal boyutta kavrayabilmektir. Dolayısıyla estetiğin oluşum sürecinde kültürel birikim çok önemlidir. Bu sürecin olgunlaşmasında ise estetik algı, haz, tavır, ve yargı en temel unsurlardır.

3.1.Estetik Algı

İnsanın hayatındaki seçimleri ve algılama biçimleriyle doğrudan ilgilidir. Bireyin doğumundan itibaren başta aile, yaşadığı toplum ve dünyanın gerçekleriyle kazandığı deneyimlerin bu algının oluşmasındaki etkileri yadsınamaz. Antik Yunandan beri insanın doğayı tanıma merakı hiç şüphesiz günümüzde de devam etmektedir. Algılama ile başlayan bu süreç zamanla sentez ve yaratımla devam eder ve sonuçta sanat ve estetik sürecini başlatan en önemli unsurlardan biri haline getirir. Örneğin Kâr-ı Muhteşem estetik olarak algılamayı bilen özne için bir kâr-ı Muhteşemdir ancak böyle bir algılama yoksa bu bir ses yığını ve gürültüden ibarettir.

3.2.Estetik Haz

Bireyin estetik bir nesne ile kurduğu ilişki neticesinde oluşan duygusal yoğunluk halidir. Bu haz duyumu fiziksel hazdan farklıdır. Ancak fiziksel olmayan her haz duygusunun veya hoşlanmanın, estetik bir hoşlanma olmadığı da açıktır (Arslan, 2018: 280).

Sanatın ve gerçekliğin ortaya çıkardığı estetik olayların kavranması sırasında insanın özgül coşkuları bir yandan beğenin gelişimine bir yandan da insanın bütün tinsel kültürüne, dünya görüşüne, ideolojik, siyasal ve moral inançlarına iç eğilimlerine, duygusal yakınlıklarına ve soğukluklarına vb. bağlıdır (Ziss, 1984: 293-294).

3.3.Estetik Tavır

Herhangi bir çıkar gözetmeden sadece sanatsal amaç doğrultusunda kavramsal boyutuyla yapılırsa buna estetik tavır denir. Bilgi alıcı veya bilgi verici olmaması ve estetik nesnenin, öznenin kişisel hayatı ile ilgili içine sokulmaması olarak belirlenebilir (Arslan, 2018: 278).

3.4.Estetik Yargı

Kant'a göre insanlarda tıpkı zihne benzer bir ortak duygu vardır ve bunu "ortak estetik duygu" olarak ifade eder. Örneğin İtrî'nin segâh makamında bestelemiş olduğu Tekbîr'in dinleyenlerde oluşturduğu hissiyatı "ortak estetik duygu" üzerinden varılan yargı olarak tanımlayabiliriz. Bir anlamda estetik idealden yola çıkılarak, gerçeklikteki ve sanattaki estetik olayın değerlendirmesiyle insan güzelin ölçüsünü, olayın sanatsal yetkinlik düzeyini, anlatım gücünün etkisini, toplumsal kapsamını belirler (Ziss, 1984: 293). Ancak her sanatçının dünyayı algılama biçimindeki farklılıklar sanat eserinin yaratılması sürecine ve düşüncelerine farklı biçimlerde yansımaktadır. Ortak estetik yargıların temelinde var olan psikolojik etkenler toplumsal anlamda geçerliliği kabul edilebilen yargılar olmakla birlikte, sürekli değişim ve dönüşüm içerisindedir. Dolayısıyla estetik yargılar çoğu zaman öznel, ortak değildir. Estetik yargıyı, estetik öznenin estetik nesne hakkında nitelendirmeleri güzel, çirkin, hoş ya da sanat eseri hakkında olumlu veya olumsuz getirilen eleştiriler şeklinde tanımlamakta mümkündür (Arslan, 2018: 276).

3.5.Estetik Kaygı

Sanatçının eserini yatma sürecinde empati kurarak kendisine eleştirel bir süreçte bakması ve estetik yargılarıyla eserini biçimsel ve kavramsal olarak sorgularken yaşadığı ruh hali olarak tanımlayabiliriz. Estetik kaygı sanatsal bilgi, birikim, duyarlılık ve tavırla ilişkili olmakla birlikte sanatçının yaşadığı zamanın unsurlarıyla da ilişkilidir (Gökçe, 2015: 40).

4. MÜZİK FELSEFİ ÜZERİNE DÜŞÜNCE VE AKIMLAR

İnsanlık tarihinde din Neandertal, sanat ise kromanyon, dönemi ile başlar (Özbek, 2010: 155). Bu tarihsel birlikteliğin ilk evreleri mitolojik bir biçim alır ve zaman içerisinde sanat-din ilişkisi kadim bir birlikteliğe dönüşür. Antik Yunan'da sanat Platon ve Aristoteles'in metinlerindeki formcu yaklaşım daha çok politiktir ve müzikte bundan nasibini almıştır. İskender döneminde ise bilimsel çalışmaların nesnesine dönüşen müzik Orta Çağ'da dini bir gerçeklik kazanmıştır (Fubini, 2006: 21). Sosyal yaşamın en önemli kurucu unsurlarının başında yer alan dinler "din-sanat" ilişkisi bağlamında başta resim, heykel ve özellikle de insanı doğrudan ve derinden etkileyen müziği ön planda tutarak sanatın toplumlar üzerindeki etkisinden olabildiğince istifade etmeye çalışmışlardır. Dinlerin müzikle ilk ilişkileri dua ve törenlerle bağlantılı olarak gelişmeye başlamıştır. Hıristiyanlıkta müzik, kilise babalarının bir yandan Yunan düşüncesinin bir yandan da pagan dünyasının törenleri ile İbrani sinagog şarkılarının etkilerinden kurtularak kendi dinsel özlemlerini müzikal olarak ifade edebilecekleri orijinal ve özgün bir biçimin arayışına girmeleriyle başlar (Fubini, 2006: 75). İslâm dünyasında kültür ve medeniyetlerin temel prensiplerinin kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Dolayısıyla İslâm sanat'ının referans kaynağını da Kur'ân'ı Kerîm oluşturmaktadır. Bu anlamda İslâmi sanatlar gerçekten de Kur'ânî sanatlardır. Böyle bir yorumu destekleyen en önemli unsur ise mesajın estetik ifadesi Tevhid olarak bilinen Allah'ın mutlak birliği ve yüceliği fikrinden kaynaklanır (El-Fârûkî, 1999: 185). İslâm ilahiyatçıları da estetik ve sanat duygusunu fitri bir yeti olarak tanımlamıştır. İslâm sanatına dair eserlerde estetik olarak anlaşılacak eserlerdir.

Nitekim Kuran'da pek çok ayette “Biz insanı en güzel biçimde yarattık, Ne güzel biçim vereniz biz” şeklinde güzelliklerden söz edilerek, güzelliklere dikkat çekilmektedir (Can-Gür, 2021: 29). Burada önemli olan şey güzelliği fark edebilecek bir yetiyle yüklenmiş olarak doğan kişinin, esere dair estetik bir tutum geliştirebilmesindedir. İslâm medeniyeti pek çok estetik değeri bünyesine katarak İslâm sanatı altında mimariden müziğe onlarca sanat dalının gelişimine zemin hazırlamıştır. Diğer sanat dallarında olduğu gibi musikininde Kur’ânî dayanakları olduğunu söylemek mümkündür. İslâmi sanatlar içerisinde önemli bir yeri olan müzik, İslâm dinin başlangıcından itibaren özellikle Hz. Pegamber (s.a.v.) “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz” şeklindeki hadisleri (Buhâri, 2019: 338) Kur’ân kıraatının nağme, hoş sada ve güzel sesle okunmasını teşvik etmiştir. Hatta yakın çevresinden Hz. Berâe, “Bir akşam Resulullah (s.a.v.) Tîn sûresini okurken dinlemiştim. Kıraati ondan daha güzel olan birini görmemişim” rivayetiyle seslerinin güzelliğinden bahseder (Uludağ, 1992:113). Dolayısıyla bu yaklaşımlar tevhit anlayışıyla şekillenen İslâm düşüncesinde sanatların meşru bir çerçevede olgunlaşmasında önünü açmıştır. Zamanla müslüman toplumlarda din dışı meclislerde de bazı şiirlerin şarkı şeklinde çalınmaları kabul görmüş, teşvik edilmiş ve azami derecede istifade edilmeye çalışılmıştır. İslam düşüncesinde iki temel müzik kuramı vardır. İlk kuram konuyu müziği herşeyden bağımsız olarak sesin ve sesin düzenlenmesinin dinleyiciye verdiği haz açısından ele alır. Burada önemli olan sestten haz almak ve müziğin bizim için ne yaptığıdır. Bu kuramın önemli temsilcilerinden Farabi’nin, İsfahan makamında ve aksak semai usulünde bestelemiş olduğu saz semaîsi’nde bu estetik unsurları ve anlayışı görmek mümkündür. İkinci kuramda ise önemli olan müziğin neyi yansıttığıdır. Kindî müziğin bir ahenk düzeni olarak fiziksel ve duygusal dengeyi birbirine bağladığını ve bu özelliğinden dolayı da tedavi amacıyla kullanılabileceğini, İhvan ise semaların müziğinin aynası olup daha yüksek bir ruhi tekamüle geçişin imkanlarını barındırdığını ifade eder (Çetinkaya, 2001: 50-76). Burada vurgulanması gereken husus müziğin doğrudan dini bir faaliyet olmamasına rağmen asliye itibarıyla ruhani bir faaliyet olarak görülmesi ve bunun estetik bir bakış açısından neyin caiz olup olmadığı konusunda ilginç kısıtlamalar getirmesidir (Leaman, 2019: 155-156-157). Ancak zaman içinde müzik her dinde olduğu gibi zaman zaman kutsallığın zaman zamanda yozlaşmanın öznesi olmuştur. İbn Haldun ise müziğin son türeyen sanatlardan biri olduğunu öne sürer ve sosyal yapının bozulması halinde bu durumdan en çok etkilenecek sanatın müzik olduğuna vurgu yapar (Haldûn, 1991: 433-434). Müziğin helal ya da haram kılınması konusu ise itibar edilen görüşe göre değişir. İbn Haldun’un aktardığına göre İmam Malik tecvidde nağmelerin kullanılmasına karşı çıkarken, İbn Teymiye ise müziğin bizi aşırı bir şekilde uyararak Allah’ın kelamına kulak vermekten alıkoyduğunu ifade etmiştir. İmam Şafi teganniye onaylamış, Şehabeddin Sühreverdi ise doğru amaçlar için kullanıldığı sürece, inneme’l-a’mâlû bi’n-niyât mucibince, yani ameller niyetlere göre olduğundan semaya cevaz vermiştir. Gazali ise güzel bir amaç için kullanıldığı sürece güzel sesi güzelliğinden dolayı dinlemenin haram olmadığını ve müziğin Allah dostlarının şevkini arttıran, onların aşk ve muhabbetlerini pekiştiren ve kalbin ateşini alevlendiren özelliğinden ötürü helal olabileceğini ileri sürmüştür (Koç, 2021:188). Mutasavvıflara göre de müzik doğru amaçlar için, doğru yer ve zamanda doğru kişilerle icra edildiği sürece caizdir. Sonuçta müzikten sudur eden hal, ilahi ahengi temsil eden notalarla kişiyi metafizik derinliklere götüren bir estetik farkındalık durumudur (Uludağ, 1992:171-174). Ancak sanatların uzun süre dinlerin himayelerinde korunmaları sonrasında oluşan sanatsal kültüre dair birikimlerin doğrudan dinlerle bağdaştırılmasında pek gerçekçi olmaz. Hatta din ve sanat bağlamında müziğin verdiği estetik haz insan ruhunda canlılığını koruyan güzellik duygusunun üzerindeki derin etkisinden doğar ve her büyük gerçekçi sanat, dinin güçlenmesine değil yok olmasına yol açar (Ziss, 1984: 69).

5. TÜRK MÜZİĞİ İCRA YÖNTEMLERİNDE ESTETİK UNSURLAR

Türk müziğinin sözel ve çalgısal formlarını kapsayan ilk yaklaşımlar Suphi Ezgi tarafından “Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi” adlı eserin üçüncü cildi ile başlamış ve daha sonraları Kemal İlerici, Nazmi Özalp ve Onur Akdoğu'nun katkılarıyla tür ve biçim konularındaki çalışmalar başta estetik olmak üzere yeni alanların açılmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla repertuarda yer alan eserlerin tür ve biçimindeki estetik unsurların araştırılması oldukça önemlidir. Bir müzik eserinin incelenmesinde eserin yapı taşlarını oluşturan tür ve biçimin önem taşıdığı öngörülmektedir. Tür, bir eserin tasarlanmasında en başta gelen unsurdur. Aralarında yeterli nitelik uyarlıkları gösteren biçimlerin aynı ocakta toplanması demektir. Türlerin ayrımları öz bakımından dinsel müzik- dindışı müzik, teknik bakımdan ses müziği-çalgı müzik olarak sınıflandırılabilir (Hodeir, 1992: 13-16). Biçim ise bir eserin birlik ve bütünlüğe erişme yoludur ve genel anlamda eserin nasıl kurgulanması gerektiğini anlatır. Bir anlamda estetik idealden yola çıkılarak, gerçeklikteki ve sanattaki estetik olayın değerlendirmesiyle insan güzelin ölçüsünü, olayın sanatsal yetkinlik düzeyini, anlatım gücünün etkisini, toplumsal kapsamını belirler (Ziss, 1984: 293). Biçimdeki estetiği belirleyen ezgisel birimdeki tekrarlar, sekilemeler ve çeşitlemeler üzerinde durulması gereken önemli unsurlardır. Öncelikle eserin iskeleti olan ezgisel yapı ve biçim üzerindeki gerekli ayrıntılar tespit edilerek, estetik yargıları oluşturmak gerekir (Ekmen, 2019: 213). Biçim üzerindeki estetik sorgulama eseri oluşturan cümle, cümlecik ve bölüm öğeleri üzerinden yapılmalıdır. Biçimin saptanabilmesi için eğer eserin bölümleri yoksa cümlelerinin öncelikli olarak belirlenmesi gerekir (Akdoğu, 2003: 63). Çalgısal eserlerin estetik değerlendirmelerinde dört bölümlü sırasal biçim içinde bestelenmiş bir eserde şayet her bölümün son iki veya üç cümlesi aynı ise bu biçimi peşrev, dört bölümlü dönüşümlü kurgu şeklinde ise sazsemâi olarak tanımlamak mümkündür.(ss.97-109). Türk müziği eserlerinde besteciler eserlerinde var olan motifin veya ezginin ana fikri bozulmayacak şekilde türlü değişim ve geliştirmeler yapmışlardır (Akdoğu, 2003:15). Şüphesiz bu tip yaklaşımlar sanat yapıtını algılayacakların eser üzerinde düşünmelerine imkan sağlamakla birlikte eserin sanatsal değerine katkı sağlayacak yöntemlerin gelişmesinde yardımcı olur. Müzik eserlerindeki estetik ve sanatsallığı geliştirici yöntemleri aşağıdaki başlıklar altında sıralamak mümkündür.

5.1.Alterasyon

Makamın yapısını bozmadan eseri oluşturan seslerden birini geçici olarak değiştirmek suretiyle eseri monotonluktan kurtararak estetik dokunuşlar yaratmak mümkündür. Necdet yaşar Neveser Sazsemâi'nin dördüncü hanesinde hisar ve eviç perdeleri yerine geçici olarak acem ve hüseyni perdeleri kullanılmak suretiyle alterasyon yapılmıştır.

5.2.Geçki

Eseri oluşturan makamın dışında, geçiş yapılacak makamın mutlak durak ve güçlü seslerini belirtmek suretiyle yapılan bu geçkileri Peşrev ve Sazsemâi'lerinin genellikle ikinci ve üçüncü hanelerinde görmek mümkündür amaç duysal anlamda esere estetik bütünlük kazandırmaktır. Mesud Cemil'in Nihavend makamındaki Sazsemâi'nin ikinci hanesinde nevâ perdesinde sabâ çeşnisi yapılmış, hanenin son iki ölçüsünde de Ferahnümâ makamı dizine geçki yapılarak eserin estetik değerine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

5.3.Ses Sürelerinin Değiştirilmesi

Bir ezgiyi oluşturan seslere yeni sesler ekleyerek ya da seslerin birkaçının süresini değiştirerek esere bir hareketlilik getirmek suretiyle estetik bir dokunuş oluşturulmaya çalışılır. Ancak bu uygulama aynı makam ve usuldeki ezgiler veya eserler arasında olabilir. Onur Akdoğu Nihavend Sazsemâi, ilk portedeki birinci ve ikinci ezgiler, ikinci portenin birinci ve ikinci ölçülerinde küçültülmüş ezgi olarak kullanılmış ve eserin sanatsallığına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

5.4.Ses Alanını Genişletme ve Daraltma

Herhangi bir motif veya ezginin başına ya da sonuna ses genliğini arttıracak veya daraltacak sesleri ekleyip çıkartmak suretiyle gerçekleşen bu yöntemle eserlere estetik değerler katmak mümkündür. Reşat Aysu Nihavend Sazsemâi’de üçüncü hanesinde üçlemeler eklenmiştir.

5.5.Sekileme

Herhangi bir ezgi veya motifin ardaşık şekilde farklı sesler üzerinde tekrarlanmasına sekileme denir. Pest seslerin çok fazla kullanılmasıyla yapılan sekileme monotonluğun yarı sıra insanda olumsuz, tiz seslere doğru yapıldığında ise olumlu sayılabilecek hisler yaratır. Sekileme yöntemi eser içinde doğru olarak uygulandığında ise hissiyatı ifade eden ezgilere estetik bir değer katar. Reşat Aysu’ya ait Nihavend makamındaki Sazsemâi’nin teslim’inin ilk ölçüsündeki motif aynı şekilde pest’e doğru ardaşık sesler üzerinde tekrarlanmıştır.

5.6. Tekrarlar

Eseri oluşturan seslerin bir bölümünde değiştirilmeden yapılan tekrarlar estetik bir değer oluşturur. Önemli olan motifin melodik ve ritmik unsurlarının korunmasıdır. Özellikle sirto, longa, oyun havası vb. saz eserlerinin icrasında hem estetik hazzın artmasına hemde eserin estetik değerine katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda formun bellekte tutulmasında yardımcı olur. Ancak uzun süreli tekrarlar monotonluğa sebep olduğu için mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Hüseyin Sadeddin Arel, Hüseyini oyun havası “Düğün Evinde” birinci, ikinci ve üçüncü motifler aynı perdeler üzerinde iki defa sıralı şekilde tekrarlanmıştır.

5.7. Ters Çevirme Yöntemleri

Ters çevirme yöntemlerinde ezgi veya motifin yatay veya dikey yönde tam tersi yapılan hareketler vasıtasıyla eserde beklenmedik sürprizler oluşturularak esere estetik bir değer katılmak istenir. İlk ses olmak kaydıyla sondan başa doğru yazılır. Arif Sami Toker, Nikriz Sirto içinde 2/4 Nim Sofyan ve 7/8 Devr-i Turan gibi farklı usûl ve farklı hanelerin motiflerinde ters çevrim yöntemi uygulanmak suretiyle eserde estetik bir değer oluşturulmak istenmiştir.

6. SONUÇ

Sanat eserlerinin yaratım sürecinde sanatçı eserini oluşturma çabasıyla sonsuz bir döngü içerisinde sürüklenirken bir yandan da güzeli arayış içerisindeydir. Sanatçılar eserlerinin yaratım sürecinde güzeli arama biçimi olan estetiğin birikimlerinden istifade ederek algılayıcıda ortak bir estetik duyguyu oluşturmaya çalışırlar. Ancak estetik açıdan sanat eserlerinin değerlendirilmesinde güzeli belirleyen ölçütlerde günümüz koşullarında aynı oranda farklılaşmıştır. Hayatı anlamlandırmanın bir çabası olarak karşımıza çıkan estetik hem doğada hemde sanatta güzel ve güzel olan şeylerin sorgulanması biçiminde varlığını sürdürür. Türk Müziğinde de estetik kuramı bilimsel ve sanatsal açıdan yeni bir çalışma alanıdır.

Sözel ve çalgısal eserler bağlamında zengin bir repertuara sahip olan Türk Müziğinin icra yöntemlerinde estetik unsurlarının analiz edilmesi ise elbetteki çok emek gerektiren bir çalışmadır. Ancak bu zorlu koşullar Türk Müziğinin estetik, müzikal tecrübe ve felsefi açıdan irdelenmesine engel teşkil etmemelidir. Dolayısıyla konservatuarlarımızda eğitim gören gençlerimize ve icracılarımıza farklı bir bakış açısı kazandırmak düşüncesiyle Türk Müziği eserlerinin icra yöntemlerindeki estetik unsurların neler olması gerektiği konusu bu makalede ele alınmıştır. Bu bağlamda örnek olarak seçilen eserlerin motif ve biçimlerdeki estetik unsurlar başlıklar halinde çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla eserlerdeki estetik değerlerin ortaya çıkarılması başta müzik felsefesi ve estetik gibi disiplinler arası çalışmaları da zorunlu kılmaktadır. Tüm bu disiplinler arası geliştirilen yöntemlerle birlikte sanat eserlerindeki estetik algı, alımlayıcının kültürel birikimi ile sanatçının yaratıcılığı “creativity” arasında gelişen ortak bir duygu alışverişiyle gerçekleşir.

KAYNAKÇA

- Afşar, T. (2004). Felsefe Sözlüğü, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Akan, N. (2018). “Postmodern Dönem Müziğinde Estetik Nesne Olarak Sanat Yapıtı Sorunsalı”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akdoğu, O. (2003). Türk Müziği’inde Türler ve Biçimler, Meta Basım, İzmir.
- Arslan, A. (2016). Felsefeye Giriş, BB101 Yayınları, Ankara.
- Budak, A. (2006). Türk müziğinin kökeni-gelişimi, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Buhârî, (2019). Sahîh-î Buhârî Muhtasarı Tecrîd Sarîh Tercümesi, Diyanet vakfı Yayınları, Ankara.
- Can, Y. & Gün R. (2021). Türk İslâm Sanatları ve Estetiği, KayıhanYayınları,İstanbul.
- Cevici, A. (1999). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Çetinkaya, Y. (2001). İhvân-ı Safâ’da Müzik düşüncesi, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ekmen, G. (2019). “Türk Müziği Eserlerinin Estetik Analizlerinde Yargıyı Oluşturan Unsurlar, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 121(238):203-220.
- Fubini, E. (2006). Müzikte Estetik, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gökçe, S. (2015). “Sanatsal Yaratma Sürecinde Estetik Kaygının İşlevi”,Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Haldûn, İbn. (1991). Mukaddime, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Hegel, G,w,f. (2019). Estetik, Güzel Sanat Üzerine Dersler, Kırmızıkedici Yayınevi, İstanbul.
- Hodeir, A. (1992), Müzik Türleri ve Biçimleri, İletişim Yayıncılık,İstanbul.
- Koç, T. (2021). İslâm Estetiği, İsam Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer, A. (2018). Güzelin Metafizikî Sanatın ve Güzelin Sırları, Say Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H. (2013). “Postmodern Sanatta Eklektik Nesnelere”, karadeniz araştırmaları dergisi, 36(36):235-255.
- Uludağ, S. (1992). İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ, Uludağ Yayınları, Bursa.
- Ziss, A. (1984). Estetik, Gerçekliği sanatsal özümsemenin bilimi, De Yayınevi, İstanbul.